

Шелевей Богдан
здобувач IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 024 Хореографія
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
Науковий керівник –
заслужений артист України, доцент, доцент кафедри хореографії
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
Качуринець Сергій

ПТАШИНІ ОБРАЗИ В НАРОДНОМУ ТАНЦІ

Вступ. Традиційна танцювальна культура постає як складна багатшарова система, у якій поєднуються релікти архаїчних вірувань і пізніші художні трансформації. Давність окремих танцювальних форм виявляється не лише в їхніх назвах, а й у характері рухової лексики, що зберігає сліди символічного мислення традиційної спільноти. Особливу групу становлять танці, у яких пластика пов'язана з образами тварин і птахів, адже саме вони нерідко виступали носіями сакральних або тотемних значень.

Мета статті – виявити специфіку функціонування пташиних образів у народному танці як багатфункціонального мистецького феномену на прикладі сюжету танцю «Журавель».

Основний текст. Як зауважував Анатолій Богород, якщо у природному середовищі певні види демонструють ритмізовані чи шлюбні рухи, їхнє наслідування в танці може сприйматися як відтворення космічного порядку або життєвого циклу [2]. У такому випадку людський рух виходить за межі побутової гри й набуває символічного статусу, поєднуючи естетичну, комунікативну та світоглядну функції.

Назви багатьох народних танців, що апелюють до світу природи («Коза», «Журавель», «Горлиця»), не обов'язково свідчать про буквальне наслідування рухів тварин чи птахів. Частіше вони виникали завдяки ключовим словам пісень, під які виконувалися танці. Воно виконує радше номінативну, ніж описову функцію. Так, назва «Горлиця» пов'язана з текстовим образом пісні: «А дівчина-орлиця до козака горнеться» [7], а не з прямим копіюванням поведінки птаха.

Пташині образи стали особливо поширеними у танцювальних культурах різних народів світу: від греків і японців до китайців та індіанських племен. В українській традиції найбільш упізнаваним є образ журавля. Його первісна форма виконання нині практично втрачена, оскільки сценічні інтерпретації витіснили традиційну манеру. Водночас етологічні спостереження свідчать, що журавлі демонструють виразну модель колективної рухової поведінки: вони формують коло, в центрі якого окремі птахи виконують стрибки, нахили та розмахування крилами, змінюючи один одного. Подібна структура легко співвідноситься з колективними формами народного танцю.

Символічність цього образу засвідчена не лише в обрядовій практиці, а й у художній словесності. В оповіданні О. Сомова «Київські відьми» згадується, що відьми «водили журавля», причому автор описує це дійство так: «Тут валка старих, зморщених, як гриби,

відом водила журавля, пританцьовуючи, гоцкаючи сухими своїми ногами, ще й приспівуючи таким голосом, що хоч вуха затуляй» [9, с. 59-60]. Наголос на колективності дійства та його «водінні» підсилює асоціації з обрядовою моделлю. Такий опис, попри іронічний контекст, відображає сприйняття танцю як дії з виразним ритуальним підтекстом.

Важливі свідчення містять і мандрівні нотатки XVII століття. У записках шведського посла К. Гільденбрандта, який відвідав Чигирин, згадується виконання весільних танців, під час яких жінки «співали про бузька й інші любовні справи» [6, с. 54]. Ці згадки засвідчують ранню побутовість і обрядову впізнаваність пташиних образів у танцювальній практиці. Літературна традиція XVIII століття також фіксує присутність цього танцю у святковому середовищі. У поемі І. Котляревського «Енеїда» згадується народна розвага: «Тут інші журавля скакали. А хто од дудочки потів» [4, с. 44].

Етнографічні описи дозволяють реконструювати обрядову функцію танцю: «“Журавля” починають “вести” після встановлення факту цнотливості нареченої <...> Всі гості беруться міцно за руки, танцюють і співають “Та внадився журавель”» [5, с. 80]. До початку XX століття подібні обрядові дійства зберігалися на Середньому Подніпров'ї. Учасники, яких називали «журавлями», рухалися селом, тримаючись один за одного й співаючи відповідну пісню; той, хто розривав ланцюг, мав частувати громаду [5, с. 81].

Доволі узагальнене трактування танцю подає Українська радянська енциклопедія: «Журавель – український народний масовий танець-пісня. Музичний розмір 2/4. Соліст імітує рухи журавля, інші виконавці, ставши в коло, співають пісню “Занадився журавель до бабiniх конопель...”, супроводжуючи її відповідними рухами й жестами...» [3]. Однак подібний опис радше відповідає педагогічно-сценічним формам відтворення танцю, що побутують у дитячому фольклорному середовищі або авторських постановках, ніж традиційній обрядовій практиці.

Водночас етнографічні матеріали демонструють значну варіативність виконання танцю. У різних місцевостях «Журавля» могли водити, рухаючись ланцюгом і тримаючи між ногами довгу палицю, або ж утворюючи умовну «палицю» завдяки специфічному способу тримання рук. У другому випадку виконавці, нахилившись уперед, подавали руку між колінами наступному учасникові, а той перехоплював її, утворюючи безперервний рухомий ланцюг.

Найдетальніший опис такої форми подав М. Пилипак, який спостерігав танець на Східному Поліссі: «Перший, або ведучий “журавля”, нагинається і подає руку наступному учасникові поміж свої ноги, і так далі чергуючись – чоловік-жінка. При цьому учасники неодмінно мають рухатися за ведучим долаючи всі перешкоди» [8, с. 103]. Така ланцюгова побудова з рухом за ведучим підкреслює динаміку дійства та його випробувальний характер. Це дозволяє трактувати танець не лише як рухову форму, а як символічну модель спільного переходу та взаємної підтримки.

Порівняльний аналіз сценічних інтерпретацій танцю «Журавель» демонструє суттєві відмінності між авторськими постановками та фольклорною традицією. У сценічній практиці

відбувається не лише стилізація, а й зміна композиційної логіки танцю. Так, у постановці В. Авраменка народний хоровод фактично перетворено на парну кадрили, де пластика польоту зведена до окремих жестових елементів: імітація рухів птаха обмежується періодичними рухами рук [1, с. 39–40]. У цьому випадку природний образ використовується як декоративний знак, а не як структурний принцип танцю.

Інші дослідники намагалися реконструювати можливу первісну форму танцю на підставі теоретичних припущень. К. Василенко, не маючи змоги спостерігати виконання «Журавля» у традиційному середовищі, висловлював думку про його сольний характер і наслідувальну природу рухів, однак не подав конкретного опису пластики. Така позиція свідчить радше про спробу інтерпретації, ніж про реконструкцію реальної виконавської практики. Натомість О. Курочкін вбачав у композиції танцю прямий зв'язок із пташиними ігрищами, де колектив утворює коло, а окремі виконавці діють у центрі. Подібне трактування підкреслює природну модель як можливий архетип хороводної структури. А. Гуменюк, зі свого боку, пов'язував танець із ключовою побудовою хороводу та виводив його генезис із обрядової «Метелиці», хоча питання конкретного обрядового контексту залишав відкритим [2].

Різносторонність наукових інтерпретацій свідчить про складність реконструкції первісної форми танцю «Журавель». Водночас саме ця множинність поглядів дозволяє розглядати його не як фіксовану композицію, а як рухливу культурну модель, що поєднує природні спостереження, обрядову символіку та пізнішу сценічну стилізацію. У цьому контексті образ птаха функціонує як смислове ядро танцю, здатне зберігати традиційні уявлення навіть у трансформованих формах.

Висновки. Проведений аналіз джерел і наукових інтерпретацій засвідчує, що пташині образи в народному танці формуються на перетині природних спостережень, обрядових уявлень і сценічних трансформацій. Їхня стійкість у традиції пояснюється здатністю поєднувати символічну, комунікативну та естетичну функції, що забезпечує тривале побутування відповідних образів у культурній пам'яті. Отже, пташині образи в народній хореографії слід розглядати як знакові структури традиційної культури, що акумулюють природні спостереження, обрядові смисли й художні трансформації. У цьому вимірі танець «Журавель» постає як модель культурної пам'яті, яка здатна відтворювати традиційні уявлення навіть у змінених історичних умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авраменко В. Українські національні танки, музика і стрій. Голівуд; Нью-Йорк; Вінніпег; К.; Л., 1947. 80 с.
2. Богород А. Про танець «Журавель». Традиційні танці України. 2020. URL: <https://surl.li/jwoval> (дата звернення 22.02.2026).
3. Журавель / Українська радянська енциклопедія «Лексика». URL: <https://leksika.com.ua/19770507/ure/zhuravel> (дата звернення 18.02.2026).
4. Котляревський І. Поетичні твори. Драматичні твори. Листи. Київ: Наукова думка, 1982. 320 с.

5. Курочкін О. Обрядові танці-ігри – малодосліджені компоненти традиційного весілля українців. Народна творчість та етнологія. 2019. № 6. С. 78–91.
6. Оляничин Д. Опис подорожі шведського посла на Україну 1656–1657 р. Записки НТШ. Львів, 1936. Т. CLIV. С. 41–69.
7. Орлиця / Тексти пісень. URL: <https://surl.li/ham smb> (дата звернення 22.02.2026).
8. Пилипак М. Українське весілля Східного Поділля середини XX – початку XXI століття: монографія. К.; Уфа, 2015. 210 с..
9. Фантастичні твори українських письменників XIX сторіччя / упор. Юрій Павлович Винничук. К.: Молодь, 1990. 288 с.